

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА НАЦІОНАЛЬНОГО, МІЖНАРОДНОГО ПРАВА
ТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка IV курсу 10-482 група

Спеціальність: 081 Право

Освітньо-професійної програми «Право»

Дуб Ілона Володимирівна

Керівник доктор юридичних наук;

професор; професор кафедри національного,

міжнародного права та правоохоронної

діяльності; дійсний член Національної академії

вищої освіти України; заслужений юрист України

Стратонов В.М.

Рецензент доктор юридичних наук, перший

заступник директора Національного наукового

центру “Інститут судових експертиз

ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса” Міністерства

юстиції України Спіцина Г.О.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ ЗАГАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ КК	8
1.1 Характеристика окремих принципів кримінального права в умовах війни	8
1.2 Проблеми покарання та його призначення в умовах війни	13
РОЗДІЛ 2	17
2.1 Сексуальне насильство як воєнний злочин	17
2.2 Геноцид як воєнний злочин	22
ВИСНОВКИ	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	31
ДОДАТКИ	36
Додаток А	36
Додаток Б	38

ВСТУП

Актуальність теми. Повномасштабне вторгнення військ російської федерації на територію України яке розпочалось 24 лютого 2022 року обумовило оголошення воєнного стану на всій території України. Це другий випадок введення воєнного стану в Україні після анексії Криму та тимчасової окупації частини Донецької та Луганської областей російською федерацією. На відміну від введення воєнного стану у 2018 році, введення воєнного стану у 2022 році потребувало значних змін в українському законодавстві не стало винятком і кримінальний закон. Фактично Українська держава перебуває у стані війни, гинуть як військові так і цивільні особи, з'являється все більше офіційних повідомлень про воєнні злочини, особливо на тимчасово окупованих територіях. Життєво важлива інфраструктура, а також об'єкти освіти та охорони здоров'я і значна частина населених пунктів зруйновані і не підлягають відновленню. Спостерігається масштабна внутрішня і зовнішня міграція українців. Деякі міста і села переживають гуманітарну катастрофу без електрики, води, медикаментів і продовольства. Ці та багато інших подібних ситуацій потребують удосконалення чинного законодавства України, становлення України як соціальної і правової держави можливо лише в межах Конституційних прав і обов'язків, незважаючи на умови воєнного стану держава зобов'язана гарантувати дотримання прав і свобод громадян. Слід зазначити, що українське кримінальне законодавство недостатньо відповідає викликам, пов'язаних з широкомасштабною збройною агресією російської федерації проти України. Причиною цього на нашу думку є теза : «неможливо підготувати законодавчу систему до війни, якщо війни не має». Тільки в умовах відкритих бойових дій, реальних викликів і зростаючих загроз, стало ясно

і зрозуміло як реформувати кримінальне законодавство України, пристосувати та адаптувати до викликів породжених об'єктивними причинами. Це дослідження розкриває досвід української держави у зміні кримінального законодавства під час військового стану, який може бути корисний для інших європейських країн. Зазначені обставини стали частиною підґрунтя для віднесення даної теми до актуальних. Звичайно даній проблематиці приділялась значна увага науковців і не лише України, але і країн Європи, публікувались окремі наукові публікації, проводились різного роду конференції. Так значний внесок у вивчення проблем, пов'язаних з кримінальним законодавством України під час війни, його особливостей, внесли наступні дослідники: Байлов А., Васильєв А., Гусар О., Житний О., Кравчук О., Тимофєєва Л., Михайленко Д., Хряпинський П., Хавронюк М. І., та інші. Цікавість автора викликали ряд робіт які безпосередньо стосуються предмету дослідження, до них ми віднесли спільну працю науковців, а саме: І.В. Басиста, Г.П. Власова, В.М. Стратонова «Перспективи та невідворотність відповідальності за вчинення воєнних злочинів, геноциду, агресії та злочинів проти людяності (діяльність спільної слідчої групи з розслідування тяжких міжнародних злочинів в Україні (ЖІТ); співробітництво із Міжнародним кримінальним судом; перспективи створення Міжнародного трибуналу АД НОС тощо)» [1, с. 25-73] та робота Стратонова В.М., Сотули О.С., Дзюрбеля А.Д. «Актуалізація окремих норм міжнародного та кримінального права в умовах війни» [2].

Проте, на нашу думку, досить велика кількість питань залишились не розкритими, а деякі викликають світло полеміки, тому ми пропонуємо узагальнити та надати характеристику тих змін які були внесені до кримінального законодавства, звертаємо на окремі види злочинів таких як сексуальне насильство які стали розповсюдженими особливо на тимчасово окупованих територіях. Вважаємо, що ґрунтуючись на українському досвіді, інші країни світу можуть підготувати і впровадити

необхідні поправки в своє кримінальне законодавство з метою запобігання або мінімізації вчинення певних злочинів в умовах реальної війни. Ці та інші причини дозволили нам віднести тему до актуальних.

Мета дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати основні зміни кримінального законодавства, що відбулися під час воєнного стану та надати їм характеристику.

Для реалізації зазначеної мети поставлені конкретні **завдання дослідження**:

- охарактеризувати окремі принципи кримінального права в умовах воєнного стану;
- розглянути проблему покарання та його призначення в умовах воєнного стану;
- охарактеризувати сексуальне насильство як воєнний злочин;
- дослідити геноцид як воєнний злочин.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у зв'язку з вчиненням воєнних злочинів в період збройних конфліктів (війни).

Предметом дослідження є формування сучасної правової бази кримінального права України в умовах воєнного стану.

Методи дослідження: методами, завдяки яким розкрита тема даного дослідження є метод аналізу наукових джерел та літератури, методи аналізування та порівняльного аналізу, та метод опитування. Використання методу аналізу наукових джерел та літератури дали можливість визначити розвиток кримінального законодавства, а також надати характеристику деяких воєнних злочинів. Методи аналізування та порівняльного аналізу застосовувалися при розгляді змін до кримінального законодавства в Україні у воєнний стан. Метод

опитування використовувався для збору інформації про думку людей щодо проявів геноциду в діях РФ. За результатами опитування 96,28% респондентів вбачають прояви геноциду в діях російської федерації (див. Додатки А, Б).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що здійснена у роботі системна характеристика кримінального законодавства в умовах воєнного стану та викладено обґрунтовані висновки можуть використовуватися за такими напрямками:

- у навчальному процесі – при складанні відповідних розділів підручників і методичних посібників з юридичних дисциплін. Адже теоретичні та практичні положення і пропозиції мають освітній, і педагогічний потенціал, що змушує нас сподіватися, що дана робота буде корисна в навчальному процесі з кримінального права і т. д;

- у науково-дослідній діяльності – в якості основи для подальших наукових досліджень і розробок в області попередження військових злочинів і боротьби з ними;

- у практичній діяльності – для підготовки правових актів та відповідних законопроектів; для розробки національних і регіональних програм; для внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційну роботу виконано в контексті наукових досліджень відповідно до Стратегія розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 рр. (затверджено Постановою загальних борів НАПрН України від 26.03.21 р. від 12-21), тематики науково-дослідної роботи кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності факультету бізнесу і права Херсонського державного університету «Теоретичні та практичні проблеми розвитку окремих галузей права» (номер державної реєстрації – 0124U002381). Тему

кваліфікаційної роботи затверджено Вченою радою Херсонського державного університету (наказ №199-Д/200-Д від 05.04.2024 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження під назвою «Захист прав дітей під час війни» були підготовлені для VIII Щорічної студентської науково-практичної конференції факультету бізнесу і права ХДУ: «Сучасна економіка та право: проблеми та перспективи розвитку» (ZOOM платформа, 29 березня 2024 р.). Результати дослідження під назвою «Протидія геноциду як воєнного злочину в Україні: порівняльно - правове дослідження» були підготовлені для Міжнародної наукової студентської конференції VIII Харківські кримінально-правові читання на тему: «Кримінально-правові рефлексії на актуальні виклики сьогодення» (ZOOM платформа, 26 квітня 2024 р.), в результаті чого дослідження отримало друге місце у номінації Міжнародного конкурсу наукових студентських робіт «Кримінально-правові рефлексії на актуальні виклики сьогодення» та Малу медаль пам'яті професора В.Я.Тація.

Публікації. Основні теоретичні та практичні висновки одного з підрозділів, положення дослідження опубліковані в науковому виданні збірника тез під назвою «Сексуальне насильство як воєнний злочин», який включений до секції 4 «Взаємодія гілок державної влади в умовах воєнного стану» на II Всеукраїнській науковій конференції «Державно-правові засади формування безпекового середовища в Україні: сучасні виклики» (м. Одеса, 15 грудня 2023 р.) [3, с. 167].

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ ЗАГАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ КК

1.1 Характеристика окремих принципів кримінального права в умовах війни

Основною сутністю і цінністю кримінального права є захист фундаментальних прав і встановлення справедливого покарання за їх порушення.

Незважаючи на міжнародні документи, спрямовані на захист прав людей, національне законодавство, дипломатичні відносини, російська федерація почала військові дії на території України.

Ряд вчених вивчали питання принципів кримінального права. Водночас, беручи до уваги події в Україні, реалізація принципів кримінального права набуває нового змісту та сенсу. Крім того, переосмислення принципів кримінального права України обумовлено необхідністю приведення національного законодавства у відповідність з європейським, у зв'язку з набуттям нашою державою статусу кандидата в члени Європейського Союзу.

Принципи кримінального права визнають найбільш загальні засади кримінального права, які встановлені законом або безпосередньо впливають з нього і мають пряму дію і регулюючу функцію [4, с. 25].

Принцип презумпції невинуватості вказує на те, що кожен повинен знати, за що він несе кримінальну відповідальність. Така вимога «суспільного договору» відповідно до теорії Ж.Ж. Руссо.

Відповідальність обов'язково повинна бути понесена за порушення так званої «угоди». З цією метою були прийняті міжнародні договори та конвенції про захист основних прав і свобод людини, які гарантують їх реалізацію. Слід зазначити, що термін «злочин» досить умовний, оскільки він динамічний і залежить від реалій сучасності. Тому основна ідея цього принципу полягає в тому, що перелік правопорушень і покарань за них повинен бути чітко і безпомилково сформульований в Законі, щоб всі громадяни знали, за що передбачена кримінальна відповідальність, при цьому суть законодавства про кримінальну відповідальність повинна бути зрозуміла кожному [5, с. 132].

Принцип гуманізму. Він виражається в тому, що людина, яка вчиняє злочин, в тому числі військовий, або злочин проти людяності, все одно залишається особистістю зі своїми правами і свободами [6, с. 136]. З цього положення витікають ст. 3 «Конвенції із захисту прав та основоположних свобод 1950 р.» [7] та положення «Женевської Конвенції щодо поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р.» [8].

Тобто відповідно до статті 3 Женевської конвенції, з особами, які не беруть активної участі у військових операціях, зокрема з особами зі збройних сил, які склали зброю, а також особами, які припинили свою участь у військових операціях, поводяться за будь-яких обставин гуманно, без дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, релігії, світогляду, статі, походження, майнового стану чи інших подібних критеріїв [8].

Учасники війни, яку розв'язали на території України, повинні суворо дотримуватися існуючих норм міжнародного гуманітарного права. Важко говорити про справедливість і доцільність під час війни і кровопролиття, але дотримання існуючих правил і домовленостей – це те, що повинно зобов'язувати сторони до виконання встановлених міжнародним правом гуманітарних норм.

Існує також багато проблем з дотриманням вимог Женевських конвенцій через недостатнє фінансування. Водночас, відходити від заборони катувань не можна в жодному разі. У контексті нелюдського поводження її трактування іноді розширюється, враховуючи динамічний характер Конвенції, необхідно забезпечити надання необхідної медичної допомоги, харчування, предметів гігієни тощо [8].

Не слід забувати, що російські солдати скоюють злочини, передбачені ст. 438 Кримінального кодексу України. Це означає, що вони можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності, якщо це не порушує жодного з принципів кримінального права і гарантує реалізацію необхідності кримінально-правового втручання.

Принцип гуманізму по відношенню до потерпілого. У зв'язку з війною це питання актуальне як ніколи, оскільки жертви повинні отримувати відповідну компенсацію і психологічну підтримку. Ми говоримо про сім'ї потерпілих, про тих, хто втратив свої будинки, або чії будинки були зруйновані, або чії речі були вкрадені. Слід зазначити, що зґвалтовані жінки та діти також потребують відповідної психологічної допомоги. Слід підкреслити, що в Україні існують досить ефективні механізми отримання компенсацій та інших видів допомоги (формування гуманітарних штабів, безкоштовні місця для житла та харчування, безкоштовні центри психологічної допомоги та консультацій тощо) для постраждалих, яких підтримують наші закордонні партнери, вони дуже ефективні і приносять позитивні результати [9, с. 250].

Принцип невідворотності кримінальної відповідальності. Принцип невідворотності кримінальної відповідальності означає, що правопорушники несуть покарання відповідно до Кримінального кодексу. Це включає в себе своєчасне притягнення правопорушників до відповідальності, а також те, що ніхто не повинен мати жодних привілеїв перед кримінальним законом [10, с. 37].

Російська федерація майже кожного дня наносить ракетні удари по мирному населенню України, але російське керівництво продовжує спростовувати свою причетність. Як це було 23 квітня 2022 року, коли російські війська завдали ракетного удару по Одесі. Загинули щонайменше вісім людей, з яких 1 дитина, поранені ще 20 [11]. Жоден з обстрілів не визнається стороною агресора. Всі такі злочини повинні розглядатися міжнародними організаціями та державами. Важливо, щоб кожен вчинок і злочин кожної людини були визнані індивідуально.

Принцип особистої винуватої відповідальності. Чинний Кримінальний кодекс України не передбачає колективної відповідальності. Кожне діяння вчиняється конкретною особою. Наприклад, криміналізація колабораціонізму Законом № 2108-IX від 3 березня 2022 року [12] не суперечить цьому принципу, оскільки така діяльність має розглядатися як сприяння вчиненню воєнних злочинів державою-агресором. Також Згідно із Законом «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану» № 2160-IX від 24.03.2022 р. КК доповнено статтею 114-2 «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану» [13].

Особливістю інформаційної епохи є спрощення фіксації та поширення інформації. Як наслідок, багато людей почали публікувати фото та відео пересувань, операцій ППО, вибухів тощо. У чинному

Кримінальному кодексі України інформаційна війна та інформаційний захист мають абсолютно новий зміст. Особи, які постійно співпрацюють з Російською Федерацією, можуть мати доступ до соціальних мереж та інших каналів комунікації і публікувати відповідні фото- та відеоматеріали. Іншими словами, ці дії корегують поведінку ворога, а не допомагають державі чи правоохоронним органам. Вони надають інформацію про відповідні місця та умови в місті. Такі дії можуть бути вчинені з необережності, не усвідомлення повною мірою небезпеки та можливих наслідків таких дій, або за попередньою змовою групою осіб, з корисливих мотивів чи з наміром надати таку інформацію безпосередньо державі або незаконному збройному формуванню, що здійснює збройну агресію проти України. Якщо такі дії спричиняють тяжкі наслідки, самі дії можуть бути умисними або необережними.

Отже, фундаментальним принципом, сутністю і цінністю кримінального права є захист фундаментальних прав і встановлення справедливих покарань за їх порушення. Справедливе покарання має відповідати принципам кримінального права. Основна ідея існування принципів кримінального права полягає в тому, що вони повинні застосовуватися комплексно і збалансовано по відношенню до суб'єкта кримінальних правовідносин. Ця вимога застосовується на рівні законодавства та правозастосування як у мирний, так і у воєнний час. Іншими словами, кримінальна відповідальність осіб, які вчиняють військові злочини і злочини проти людяності або причетних до них, повинна відповідати стандартам в області прав людини. Цивілізований світ повинен реагувати і забезпечувати безпеку цивілізованими засобами.

1.2 Проблеми покарання та його призначення в умовах війни

Військова агресія росії проти України суттєво вплинула на всі сфери життя, що, у свою чергу, зумовило необхідність протидії новим правопорушенням. З початком війни чинний на той момент Кримінальний кодекс України виявився не готовий до нових викликів. Кримінальний кодекс не передбачав відповідальності за ряд злочинів, скоєних в умовах воєнного часу. Тому Верховна Рада України вже прийняла кілька законів, спрямованих на усунення відповідних прогалин і недоліків у кримінальному законодавстві.

Одними з таких законів є: «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» №2113-IX та «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» №2117-IX від 3 березня 2022 року [14; 15]. Вчинення злочину в умовах воєнного стану кваліфікують як обтяжуючу обставину або таку, що впливає на кримінальну відповідальність, а також мету такої зміни.

Також 7 березня 2022 року Законом № 2117-IX було внесено поправки до Кримінального кодексу, які посилюють відповідальність за злочини за статтями 185, 186, 187, 189, 191 Кримінального кодексу, вчинені в умовах воєнного стану. До них відносяться крадіжки, розбої, розбійний напад, вимагання, розтрата і незаконне привласнення майна шляхом зловживання повноваженнями.

Наприклад, візьмемо, крадіжку без обтяжуючих обставин. У мирний час крадіжка вважається кримінальним злочином і передбачає максимальне тюремне ув'язнення на строк до п'яти років; відповідно до військового стану, що набув чинності в Україні 24 лютого 2022 року, така крадіжка є тяжким злочином і передбачає тюремне ув'язнення на строк від п'яти до восьми років.

Крім того, 8 березня 2022 року були запроваджені аналогічні зміни для таких злочинів, як крадіжка, розбій, вимагання та привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (корупційні злочини), що вчиняються в умовах воєнного стану. Всі ці злочини кваліфікуються одразу за ч. 4 відповідної статті (186, 187, 189, 191 КК) як особливо кваліфіковані.

При призначенні покарання за кваліфіковані та особливо кваліфіковані злочини суд враховує всі інші пом'якшуючі і обтяжуючі провину обставини, за винятком тих, які вказують на такі злочини. Наприклад, якщо крадіжка, вчинена в умовах воєнного стану, вже є кваліфікуючою обставиною за частиною четвертою статті 185 Кримінального кодексу, вона не розглядається як друга обтяжуюча обставина, оскільки злочин, вчинений в умовах воєнного стану, вже є кваліфікуючою обставиною. Це положення регулюється ч. 4 ст. 67 Кримінального кодексу.

Але не всі науковці підтримують законодавчі зміни з метою визнання відповідних обставин такими, що впливають на кваліфікацію. Наприклад, М.І. Хавронюк зазначає, що покарання за крадіжку, розбій, вимагання та інші злочини, вчинені під час війни стану, зараз цілком достатні. Крім того, стаття 67 Кримінального кодексу вже містить обставину, що обтяжує покарання за «вчинення злочину в умовах воєнного стану чи інших надзвичайних подій». Проблема полягає не в м'якому покаранні за ці правопорушення, а в причинах, за якими не всі з них розкриваються, і засуджені не завжди визнаються винними і відшкодовують збиток [16].

Крім того, нова редакція статей 111 (державна зрада) та 113 (диверсія) також використовує термін «в умовах воєнного стану». Водночас Закон № 2113-ІХ, яким вносяться зміни до цих статей, має назву «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в

умовах дії режиму воєнного стану». Іншими словами, введено поняття «дія режиму воєнного стану».

Тому в судовій практиці слід визначити, чи є тотожними поняття «в умовах воєнного стану» та «з використанням умов воєнного стану». Також буде визначено, чи є злочини, вчинені в умовах воєнного стану, особливим видом злочину або обтяжуючою обставиною в розумінні статті 67 КК.

На думку О. Кравчука та Д. Михайленка, таким прикладом є: умисні вбивства на побутовому ґрунті, вчинені в неконфліктних зонах, які, хоча і вчиняються під час воєнного стану, але не є використанням умов воєнного стану. До таких злочинів не застосовуються обтяжуючі обставини. З іншого боку, державна зрада і диверсія вчиняються під час воєнного стану, навіть у районах, де раніше не було військових дій. Такі злочини чітко пов'язані з воєнним станом (оскільки вони є державною зрадою або диверсією на користь ворога). Тому для цих злочинів умови воєнного стану є однаковими, незалежно від місця їх вчинення. Іншими словами, злочини державної зради або диверсії під час воєнного стану повинні бути визначені за ч. 2 ст. 111 або ч. 2 ст. 113 КК. Що стосується диверсії, то робиться посилання на вчинення злочинів в умовах воєнного стану або «в період збройного конфлікту». Наявність тимчасової ознаки, що відноситься до часу збройного конфлікту, тепер не викликає сумнівів [17].

Стосовно майнових злочинів законодавець використовує той же термін «в умовах воєнного стану», але, як відзначають А. Кравчук і Д. Михайленко, зв'язок з воєнним станом простежується не завжди. Зокрема, вчинення майнових злочинів в умовах воєнного стану може здійснюватися як на територіях з тимчасовою окупацією, вогневого ураження, так і за межами цих територій. Наприклад, крадіжка майна, вчинена в умовах воєнного стану, повинна розглядатися як вчинена проти

майна особи, яка переїхала на безпечну територію України, або проти майна особи, яка тимчасово покинула свій будинок без контролю, щоб знайти укриття у безпечному місці. Якщо викрадення мало місце в умовах воєнного стану, але за межами вищевказаних територій і без застосування воєнного стану, малоймовірно, що існують відповідні кваліфікуючі і обтяжуючі обставини [17].

Отже, хоча зміни до Кримінального кодексу покращили підстави для притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які співпрацюють з державою-агресором або використовують воєнний стан у власних інтересах, на жаль, проблеми, що впливають на визнання кримінальних правопорушень та застосування покарань, залишаються.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ

2.1 Сексуальне насильство як воєнний злочин

Сексуальне насильство в Україні, вчинене в умовах війни, кваліфікується відповідно до статті 438 Кримінального кодексу – Порушення законів і звичаїв війни. Слід зазначити, що міжнародні закони містять норми, що забороняють вбивати або завдавати каліцтва ворогові; застосувати до цивільного населення і військовополонених тортур, катування, жорстоке, принижуюче гідність поведження, захоплювати заручників, здійснювати інші акти насильства, спрямовані на тероризування цивільного населення і так далі [2, с. 47]. Тобто ця стаття передбачає загальну відповідальність за жорстоке поведження з військовополоненими, цивільними особами та розграбування національної спадщини, але не визначає окремого злочину за сексуальне насильство.

Тому, Кримінальний кодекс включає й інші статті, пов'язані з сексуальним насильством [3, с. 167]:

1) зґвалтування (стаття 152 Кримінального кодексу) – будь-який насильницький статевий акт з проникненням в тіло людини;

2) сексуальне насильство (стаття 153 Кримінального кодексу України) – спроби вступити в інтимні стосунки проти волі людини, обійми і т. д

3) примушування до вступу в статевий зв'язок (стаття 154 Кримінального кодексу України) – примус особи до вступу в статеві відносини із застосуванням погроз, матеріальної або формальної залежності потерпілого від правопорушника.

Важливою умовою відповідальності за будь-який прояв сексуального насильства є відсутність добровільної згоди жертви.

Відповідно до статті 27 «Конвенції про захист цивільного населення під час війни», жінки потребують особливого захисту від будь-якого посягання на їх честь, зокрема від зґвалтування, примусової проституції або будь-якої іншої форми посягання на їх моральність [18]. Іншими словами, всі сторони конфлікту повинні забезпечити захист цивільного населення від незаконних посягань і застосовувати до нього необхідні заходи контролю і безпеки.

Стаття 76 «Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року», що стосується захист жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) передбачає особливу повагу і захист жінок, зокрема від зґвалтувань, примусової проституції і всіх інших форм непристойного посягання [19]. Варто відзначити, що президент російської федерації у жовтні 2019 року підписав федеральний закон про відкликання ратифікації даного протоколу, що свідчить про його небажання захищати таку категорію цивільного населення, як жінки [20].

У статті 77 цього нормативно-правового акта також зазначено, що діти користуються особливою повагою і захищені від будь-якого роду непристойних посягань. Сторони конфлікту надають захист і підтримку, в яких вони потребують в силу свого віку або з будь-якої іншої причини [19]. Неповнолітні повинні бути захищені у всіх сферах нашого суспільства, оскільки вони є однією з найбільш вразливих категорій.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини повідомляє, що зґвалтування стало ще однією зброєю, яку застосовують російські військові проти цивільного населення на тимчасово окупованих територіях: «У Харківській області російські окупанти зґвалтували 29-річну жінку, яка більше тижня доглядала за хворою матір'ю. Жінка неодноразово піддавалася сексуальному насильству. Вона не могла

викликати правоохоронців, бо окупант розбив її мобільний телефон. Через тиждень він запропонував відвести її від війни до росії. Коли вона відмовилася, нелюд застрелив її літню матір у неї на очах. Жінці вдалося втекти, і зараз вона проходить реабілітацію» [21].

Офіс Генерального прокурора України зафіксував 270 випадків сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією російської федерації проти України (станом на 1 лютого 2024 року), зокрема зґвалтування, нанесення каліцтв та насильство щодо статевих органів, примусове оголення, погрози та спроби зґвалтування тощо. Жертвами такого насильства стали 97 чоловіки і 173 жінки, 13 з яких були неповнолітніми (12 дівчаток і 1 хлопчик) (Рис.1).

Рис. 1. Факти СНПК з початку військової агресії рф

Найбільша кількість таких випадків зафіксовано у Херсонській області – 79, Київській області – 53, Донецькій області – 73, Харківській області – 27, Запорізькій області – 17, Чернігівській області – 6, Луганській області – 3, Миколаївській області – 10, Сумській області – 2 (Рис.2).

Рис. 2 Географія сексуального насильства в умовах збройного конфлікту в Україні

В червні 2022 року до Солом'янського районного суду Києва було передано першу справу про зґвалтування під час війни. Було заочно засуджено російського військового Михайла Романова, обвинуваченого у вбивстві мешканця села Богданівка, колишнього депутата міськради Броварів Олексія Здоровця та зґвалтування його дружини [22].

Кількість заяв про сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, зростає, але масштаби цих злочинів все ще важко оцінити, оскільки часто потерпілі не бажають або не можуть давати показання. Взаємодія між зацікавленими сторонами, залученими до запобігання та реагування на сексуальне насильство, є складною, а спроможність правоохоронних органів розслідувати випадки такого насильства, пов'язаного з конфліктом, є обмеженою.

Тому, Постановою Верховної Ради України від 20.09.2022 р. № 2602-IX [23] було створено Тимчасову слідчу комісію Верховної Ради України з питань розслідування фактів сексуального насильства, вчиненого внаслідок збройної агресії російської федерації проти України. Основним завданням Комісії є розслідування випадків сексуального насильства, вчиненого під час війни, та вжиття заходів для притягнення винних у сексуальному насильстві до відповідальності, в тому числі шляхом міжнародного розшуку та співробітництва на основі універсальних принципів. Наразі Тимчасова слідча комісія працює над ініціюванням низки правових реформ. Підготовлено законопроект, який визначає правовий статус жертв сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією росії проти України, та їхніх сімей, а також передбачає низку соціальних гарантій, компенсацій, правову та психологічну підтримку і лікування. Тимчасова слідча комісія вважає, що важливо також збільшити частку зареєстрованих випадків сексуального насильства. Наразі, враховуючи характер дій та психологічний стан постраждалих, кількість задокументованих випадків є дуже невизначеною, а багато постраждалих бажають зберегти конфіденційність або втратили довіру до механізмів притягнення винних до відповідальності. Тому законопроектом пропонується запровадити модель подання заяв до Спеціальної комісії в режимі онлайн. Це позбавить жертв від зайвого занепокоєння та гарантуватиме їхнє право на приватність [24].

Всі докази сексуального насильства з боку російських окупаційних сил надаються Міжнародному кримінальному суду в Гаазі. Будь-який акт насильства щодо цивільного населення є військовим злочином і злочином проти людяності.

Отже, сексуальне насильство, незалежно від того, чи воно вчинене як воєнний злочин, злочин проти людяності чи інше порушення міжнародного права, часто є частиною жорстокої моделі злочинів проти

чоловіків і жінок, особливо дітей, у військових конфліктах. Повідомляти про сексуальні злочини важливо, оскільки вони є елементом російської війни. Ці злочини мають бути належним чином задокументовані, щоб і особи, які безпосередньо вчинили ці дії, і росія як держава могли бути притягнуті до повної відповідальності.

2.2 Геноцид як воєнний злочин

Однією з найгостріших проблем сучасності є злочин геноциду. Геноцид був визнаний міжнародним злочином Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 11 грудня 1946 року. Резолюція 180 (II) Генеральної Асамблеї ООН від 21 листопада 1947 року говорить, що геноцид є міжнародним злочином, який тягне за собою національну і міжнародну відповідальність окремих осіб і держав. 9 грудня 1948 року була прийнята і відкрита для підписання Конвенція про попередження геноциду і покарання за нього. Конвенція набула чинності в 1951 році і стала традиційним основним джерелом у боротьбі з геноцидом.

Відповідно до статті 2 «Конвенції про попередження геноциду і покарання за нього» «геноцид» означає будь-яке з наступних діянь, вчинених з наміром знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку: (а) вбивство членів такої групи; (б) заподіяння серйозних фізичних каліцтв або психічних розладів членам такої групи; (с) навмисне створення умов життя для такої групи, спрямоване на фізичне знищення; (d) вжиття заходів, спрямованих на запобігання народження дітей в такій групі; (е) примусова передача дитини з однієї групи людей в іншу групу людей [25].

Ще до 24 лютого 2022 року в російській інформаційний простір були закладені основи для геноциду українців. Таким чином, вищі посадові

особи держави-агресора і державні ЗМІ неодноразово заперечували існування незалежної української ідентичності, маючи на увазі, що будь-хто, хто ідентифікує себе як українець і загрожує росії, є нацистом. Згідно з критеріями ООН для оцінки ризику масових звірств, заперечення існування захищеної групи є конкретною ознакою геноциду.

Метою російської агресії є знищення українського народу та ідентичності, позбавлення його права на незалежність і розвиток під приводом так званої «денацифікації» України. Це є однією з визначальних ознак геноциду, а саме орієнтація на певні групи (національні, етнічні, релігійні чи расові). У той же час як національні, так і етнічні групи, як історично сформовані і стабільні людські спільності, відрізняються загальним походженням, єдністю культури і духовності, специфічними звичаями і традиціями, а також особливостями повсякденного життя. А нація відрізняється характеристиками, якими вона володіє як нація (загальна територія, мова). Іншими словами, національні групи можуть бути визначені на основі громадянства, а злочин геноциду спрямований на громадян певної держави, незалежно від раси, релігії чи етнічного походження [26].

На засіданні Ради безпеки ООН 10 січня 2024 року заступниця генерального секретаря ООН Розмарі Ді Карло заявила, що бомбардування міст російськими військовими та геноцид проти мирного населення на окупованих територіях, вже призвела до загибелі понад 10 233 цивільних українців, ще 19 289 отримали поранення [27].

Питання вчинення геноциду на українських теренах та щодо українців, судячи зі всіх офіційних даних та наявних публікацій є очевидним, взяти хоча б факти примусових депортацій, в тому числі й українських дітей [1, с. 38]. Незважаючи на існування численних норм міжнародного права, застосованих під час воєн і збройних конфліктів, права дітей все одно порушуються [3, с. 64]. Дмитро Лубінець,

уповноважений Верховної Ради України з прав людини, наголосив, що майже 3 мільйони українців були депортовані на територію країни-агресора з початку повномасштабного вторгнення [28], в тому числі дітей – понад 19,5 тисяч [29].

Також було проведено опитування, в якому прийняли участь 86 респондентів, серед яких: студенти та викладачі Херсонського державного університету, кандидати наук, професори, аспіранти та інші. Питання стосувались проявів геноциду в діях рф (*див. Додаток А*).

За результатами опитування 100% респондентів вважають, що «вчиненні збройними силами рф на тимчасово окупованих територіях України масові звірства (вбивство, викрадення, жорстоке позбавлення свободи людей, їх катування, гвалтування, глумління над тілами вбитих і замучених, розстріли людей) є проявом геноциду»; 98,8 % вважають, що «примусове переміщення українських дітей на територію рф та передача їх на виховання до іншого середовища є проявом геноциду»; 94,2 % вважають, що «дії рф з руйнування українських музеїв, історичних пам'яток в Україні, місць богослужіння, заборона використання української мови на підконтрольних окупантам територіях є проявом геноциду»; 94,2 % вважають, що «дії рф спрямовані на руйнування економічної інфраструктури України (пошкодження зерносховищ, перешкоджання посівній кампанії, блокада морських торговельних шляхів, руйнування електро- та газотранспортної інфраструктури тощо) є проявом геноциду»; 94,2 % вважають, що «вилучення української історичної та художньої літератури у бібліотеках тимчасово окупованих територій Луганської, Донецької, Херсонської, Запорізької областей та АР Крим є проявом геноциду» (*див. Додаток Б*).

7 березня 2022 року в Гаазі відбулося засідання Міжнародного кримінального суду Організації Об'єднаних Націй у справі про позов України до Росії. На думку України, російська влада порушила угоди і

окупувала українську територію. 16 березня 2022 року Міжнародний суд ООН виніс рішення за клопотанням про тимчасові заходи у справі про геноцид «Україна проти Росії», в якому говорилося, що росія повинна негайно припинити всі військові операції в Україні, а також військові організації або нерегулярні збройні формування, що знаходяться під її контролем або впливом [30].

Можна звернути увагу, що у заяві Верховної Ради України від 14 квітня 2022 року «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» йдеться про різні форми геноциду, які прослідковуються в діях РФ: масові звірства, вчинені силами Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях України (зокрема Буча, Ірпінь, Маріуполь, Бородянка, Гостомель та багато інших населених пунктів на території України), які проявилися у численних вбивствах із застосуванням методів викрадення, жорстокого позбавлення волі, тортур, зґвалтувань та знущань над тілами вбитих і закатованих; систематичні вбивства цивільних осіб силами Російської Федерації та навмисне створення життєвих умов, які завдають громадянам України надзвичайних страждань, організовані з метою їх повного або часткового винищення і в кінцевому підсумку призводять до фізичного знищення українського населення в багатьох населених пунктах на території України, зокрема через блокаду населених пунктів, недопущення гуманітарної допомоги та перешкоджання евакуації цивільного населення; примусове переміщення українських дітей на територію Російської Федерації та їх виховання в чужих умовах з метою знищення в них почуття ідентичності як українців; вигнання тисяч українських громадян з рідної землі та депортація на територію Російської Федерації; фізичне та психологічне насильство над громадянами України, представниками органів державної влади та місцевого самоврядування України, представниками неурядових організацій, іншими місцевими активістами, журналістами та іншими особами, які користуються авторитетом в українському суспільстві;

системні дії Російської Федерації, що проявилися у руйнуванні економічної інфраструктури (наприклад, пошкодження зерноховищ, саботаж посівної кампанії, закриття морських торговельних шляхів, знищення інфраструктури та газотранспортної системи), були спрямовані на створення ситуації, спрямованої на поступове знищення економічного потенціалу та безпеки українського народу шляхом його ослаблення [31].

Сьогодні ці дії доповнюються масштабними ракетними атаками на енергетичну інфраструктуру, особливо в холодний період року.

Реакцією на цю Постанову стали заяви зарубіжних інститутів, зокрема Комітету з питань міжнародних відносин Сенату США, який у своїй резолюції визнав дії росії проти України міжнародним злочином, передбаченим Конвенцією 1948 року. У травні 2023 року декларація, прийнята Парламентською асамблеєю НАТО, визнала злочини росії проти України геноцидом, а ідеологія сучасного російського режиму отримала новий термін – «рашизм» [32]. Однак міжнародна судова система не може покладатися на такі документи, оскільки подібні заяви за своєю суттю є політичними та декларативними. Докази геноциду вимагають фактичних даних.

Отже, дії, що здійснюються збройними силами російської федерації та її військово-політичним керівництвом під час військової операції в Україні, яка розпочалася з повномасштабного вторгнення на нашу державу, слід розцінювати як геноцид проти українського народу. Організовані дії російської федерації, спрямовані на створення умов, покликаних поступово знищити український народ шляхом підриву його економічного потенціалу та безпеки, масові звірства на тимчасово окупованій території України, випадки систематичного умисного вбивства цивільних осіб та українців з метою навмисного створення життєвих умов, які завдають населенню надзвичайних страждань, примусове переміщення українських дітей на територію російської

федерації та їх розміщення в чужому для них середовищі з метою знищення їхньої самоідентифікації як українців - все це є характерними ознаками геноциду.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши основні зміни кримінального законодавства, що відбулися під час воєнного стану ми надали узагальнену їх характеристику.

Узагальнивши наукові думки та провівши аналіз введених норм права до кримінального закону ми констатуємо, що основною ідеєю,

сутністю і цінністю кримінального права є мотивований захист прав і свобод людини, яка визначає специфіку справедливого покарання за протиправні діяння, і це повинно відповідати змісту принципів кримінального права. Важливо враховувати існування принципів кримінального права в їх загальному і збалансованому застосуванні до суб'єктів кримінально-правових відносин. Це буде залежати від рівня законодавства і правозастосування, як за мирних часів, так і під час введеного воєнного стану, але в сучасному цивілізованому світі необхідно дотримуватися як суворості так і лібералізації до покарання, але забезпечувати безпеку державним інтересам та окремим як фізичним, так і юридичним особам цивілізованими методами.

Якщо особа приймає рішення вчинити злочин, у держави є всі моральні та юридичні підстави для притягнення такої людини до відповідальності, але якщо такі дії вчиняються зі зброєю в руках під час збройного конфлікту така відповідальність та покарання повинні бути більш жорсткішими. До того ж відповідальність настає відповідно до міжнародного гуманітарного права та порушення правил ведення війни. Поняття воєнних злочинів, геноциду, вбивства, зґвалтування та крадіжки чітко визначені у міжнародних договорах та внутрішньому законодавстві України та російської федерації. Тому солдат, який натиснув на спусковий гачок, солдат, який застосував зброю масового ураження по житловому будинку, командир, який віддав відповідний наказ, - всі вони повинні бути притягнуті до кримінальної відповідальності.

Досліджуючи та аналізуючи поняття покарання яке пов'язано зі значенням, метою, спрямованістю, превентивною та виховною роллю покарання. Враховуючи зазначене констатуємо, що покарання - це передбачений Кримінальним кодексом інструмент державного примусу, який застосовується за вироком суду до осіб, які вчинили злочини, виражає негативну оцінку дій (бездіяльності) державою як злочину, так і

особи, яка його вчинила, і включає в себе кару, тобто застосування до винних осіб певних обмежень (в тому числі ізоляції від суспільства), з метою виправлення і запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень (злочинів), як самим винним, так і іншими особами. Покарання є ефективним заходом вирішення конфлікту між державою та особою, відновлення існуючого нормального стану правопорядку, а також відновлення світогляду, поведінки та особистості винного. Також можна відзначити, що концепція покарання більш-менш очевидна, але цілі покарання до кінця ще не з'ясовані, і тому дана проблема вимагає подальшого наукового осмислення.

Говорячи про воєнні злочини, які в першу чергу призводять до порушення норм приватного міжнародного права, скоєні військовослужбовцями та іншими посадовими особами російської федерації на території України, ми прийшли до висновку, що це не лише бомбардування, мародерство, депортація але й вбивства, катування та сексуальне насильство проти цивільних осіб та військовополонених. Правоохоронні органи документують ці злочинні дії, але фактична допомога жертвам таких злочинних дій не достатньо повно врегульована. Навіть норми які передбачають жорстокі види покарань не стримують агресорів від вчинення таких злочинних дій, а тому боротися з сексуальним насильством як воєнним злочином в умовах збройного конфлікту без ефективних механізмів впливу на правопорушників не можливо. Важливим фактором і функцією держави, правозахисних організацій є підтримка постраждалих. Потрібен механізм реабілітації для постраждалих від насильницьких дій, вони повинні бути як фізичного так і психологічного характеру.

Якщо ж говорити про геноцид, як воєнний злочин, то доведення і визнання дій агресора в Міжнародному трибуналі та на інших інституціях таких як ООН, ЄСПЛ являється надзвичайно складним процесом. Проте

вже зроблено перші кроки для розкриття повної картини міжнародних злочинів, скоєних проти українського народу. Зокрема, Міжнародний кримінальний суд видав ордер на арешт президента російської федерації, якого він визнав відповідальним за незаконну депортацію дітей з території України. У свою чергу, звинувачення у насильницькій передачі українських дітей іншим етнічним групам є підставою для кваліфікації цього діяння як геноциду. Окрім розгляду справи в Міжнародному кримінальному суді, Україна має ще один пріоритет. Це створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України, який, згідно з планами, міг би виносити вироки за відсутності вищого керівництва російської федерації. Однак домовитися про такий суд буде непросто, а його контури ще не повністю узгоджені з державами-партнерами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басиста І., Дрозд О., Стратонов В. Перспективи та невідворотність відповідальності за вчинення воєнних злочинів, геноциду, агресії та злочинів проти людяності (діяльність спільної слідчої групи з розслідування тяжких міжнародних злочинів в Україні (ЛІТ); Співробітництво із міжнародним кримінальним судом; перспективи створення міжнародного трибуналу АД НОС тощо) (Продовження огляду)». *Military offences and war crimes: background, theory and practice* :

collective monograph. Ed. by V.M. Stratonov. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. 876 p.

2. Стратонов В.М., Сотула О.С., Дзюрбель А.Д. Актуалізація окремих норм міжнародного та кримінального права в умовах війни. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2023. Серія Юридичні науки. С. 43-54.

3. Всеукраїнська наукова конференція «Державно-правові засади формування безпекового середовища в Україні: сучасні виклики» м. Одеса, 15 грудня 2023 р. Одеса, ОДУВС, 2023. 206 с.

4. Кримінальне право України (Особлива частина): підруч. / кол. авторів: А.В. Байлов, А.А. Васильєв, О.О. Житний та ін.; за заг. ред. О.М. Литвинова; наук. ред. серії О.М. Бандурка. – Х.: Вид-во Харківського національного університету внутрішніх справ, 2011. 572 с

5. Давиденко, С. В., Сливна, В. А. До питання принципу презумпції невинуватості в дисциплінарному провадженні. *Проблеми законності* , (156), 2020, С. 130–142. URL: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.156.250864> (дата звернення 10.02.2024).

6. Тімофєєва Л. Ю. Гуманістична парадигма: досвід, виклики та перспективи кримінального права України: монографія. Передмова В. О. Тулякова. Харків: Право, 2020. 280 с.

7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. *Верховна Рада України. Офіційний сайт*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 05.01.2024).

8. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р. *Верховна Рада України. Офіційний сайт*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 05.01.2024).

9. Олійник О. Принцип гуманізму в кримінальному праві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 286-289.

10. Хряпинський П.В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: моногр. / П.В. Хряпинський. Х.: Харків юридичний, 2009. 448 с.
11. Обстріл Одеси перед Великоднем. Багато поранених і загиблих, померло немовля. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-61201159> (дата звернення: 05.01.2024).
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX. *Верховна Рада України. Офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення: 06.01.2024).
13. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану: Закон України від 24.03.2022 р. № 2160-IX. *Верховна Рада України. Офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text> (дата звернення: 06.01.2024).
14. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : пояснювальна записка до проекту Закону України від 3 берез. 2022 р. № 2117-IX. *Верховна Рада України. Офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text> (дата звернення: 07.01.2024).
15. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану : Закон України від 3 берез. 2022 р. №2113-IX. *Верховна Рада України. Офіційний сайт*. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text> (дата звернення: 07.01.2024).

16. Хавронюк М. І. Помилки у законах воєнного часу щодо змін Кримінального кодексу України. 2022. URL: <https://uplan.org.ua/pomylky-u-zakonakh-voiennoho-chasu-shchodo-zmin-kryminalnoho-kodeksu-ukrainy/> (дата звернення: 07.01.2024).

17. Кравчук О., Михайленко Д. Воєнний стан як обставина, яка впливає на кваліфікацію злочину та призначення покарання. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/48236/1/Kravchuk_Mykhailenko_Vojennyi_stan.pdf (дата звернення: 07.01.2024).

18. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 10.02.2024).

19. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08.06.1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 10.02.2024).

20. Росія вийшла з Женевської конвенції щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів. 23.11.19. Ukrainian Military Pages. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2019/11/rusokupant.html> (дата звернення: 10.02.2024).

21. Уповноважений: згвалтування стало ще однією зброєю рашистської армії проти мирного населення на тимчасово окупованих територіях. *Уповноважений Верховної Ради України з прав людини*. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-zgvaltuvannya-stalo-shche-odniyeyu-zbroyeyu-rashistskoyi-armiyi-proti-mirnogo-naselennya-na-timchasovo-okupovanih-teritoriyah (дата звернення: 27.01.2024).

22. Суд почав розглядати першу справу про звалтування під час війни: засідання будуть закритими. URL: https://24tv.ua/sud-pochav-rozglyadati-pershu-spravu-pro-zvaltuvannya-pid-chas_n2047805 (дата звернення 27.01.2024).
23. Про утворення Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування фактів сексуального насильства, вчинених внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України: постанова Верховної ради від 20 вересня 2022 р. № 2602-IX. *Верховна Рада України. Офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2602-IX#Text> (дата звернення 27.01.2024).
24. Злочини сексуального характеру у воєнний час. URL: <https://legalaid.ua/ua/zlochyny-seksualnogo-harakteru-u-voyennyj-chas/> (дата звернення 27.01.2024).
25. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього: Міжнародний документ від 09.12.1948 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU48K03U> (дата звернення: 31.01.2024).
26. Гусар О.А. Міжнародно-правова оцінка дій РФ щодо порушення Конвенції ООН про геноцид. *Журнал східноєвропейського права*. 2022. № 105. С. 16 –22.
27. Понад 10 200 цивільних загинуло від початку вторгнення Росії, зокрема одна дитина померла в полоні — ООН. URL: <https://suspilne.media/658596-ponad-10-200-civilnih-zaginulo-vid-pocatku-vtorgnenna-rosii-zokrema-odna-ditina-pomerla-v-poloni-oon/> (дата звернення: 31.01.2024).
28. Стало відомо, скільки українців депортували в рф. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/12/05/novyna/bezpeka/stalo-vidomo-skilky-ukrayincziv-deportuvaly-rf> (дата звернення: 31.01.2024).
29. Омбудсмен уточнив, скільки українських дітей депортувала Росія. URL:

https://zaxid.net/ombudsmen_utochniv_skilki_ukrayinskih_ditey_deportovala_rosiya_n1575962 (дата звернення: 31.01.2024).

30. Міжнародний суд ООН в Гаазі зобов'язав Росію негайно призупинити воєнні дії в Україні. URL: <https://suspilne.media/218256-miznarodnij-sud-oon-v-gaazi-ogolosuerisenna-u-spravi-ukraina-proti-rosii-nazivo/> (дата звернення: 31.01.2024).

31. Заява Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні», схвалена постановою Верховної Ради від 14.04.2022 №2188-IX. *Верховна Рада України. Офіційний сайт.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text> (дата звернення: 31.01.2024).

32. United and resolute in support of Ukraine: Declaration 482, adopted by the Assembly at its Plenary Sitting in Luxembourg (22 May 2023). URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/Aangenomen%20verklaring%20482.pdf> (дата звернення: 10.02.2024).

33. Гавловська А.О., Томіліна Ю.Є. До питання відшкодування шкоди, завданої культурним цінностям у ході російсько-української війни. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»: зб. наук. праць / гол. ред. Стратонов В.М. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 3. С.36-42 DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2023-6-7>
<https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/410/375>

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитування щодо проявів геноциду в діях рф

1. Чи вважаєте Ви, що вчиненні збройними силами рф на тимчасово окупованих територіях України масові звірства (вбивство, викрадення, жорстоке позбавлення свободи людей, їх катування, ґвалтування, глумління над тілами вбитих і замучених, розстріли людей) є проявом геноциду? *

Так

Ні

Другое: _____

2. Чи вважаєте Ви, що примусове переміщення українських дітей на територію рф та передача їх на виховання до іншого середовища є проявом геноциду? *

Так

Ні

Другое: _____

3. Чи вважаєте Ви, що дії рф з руйнування українських музеїв, історичних пам'яток в Україні, місць богослужіння, заборона використання української мови на підконтрольних окупантам територіях є проявом геноциду? *

Так

Ні

Другое: _____

4. Чи вважаєте Ви, що дії рф спрямовані на руйнування економічної інфраструктури України (пошкодження зерносховищ, перешкоджання посівній кампанії, блокада морських торговельних шляхів, руйнування електро- та газотранспортної інфраструктури тощо) є проявом геноциду? *

Так

Ні

Другое: _____

5. Чи вважаєте Ви, що вилучення української історичної та художньої літератури у бібліотеках тимчасово окупованих територій Луганської, Донецької, Херсонської, Запорізької областей та АР Крим є проявом геноциду? *

Так

Ні

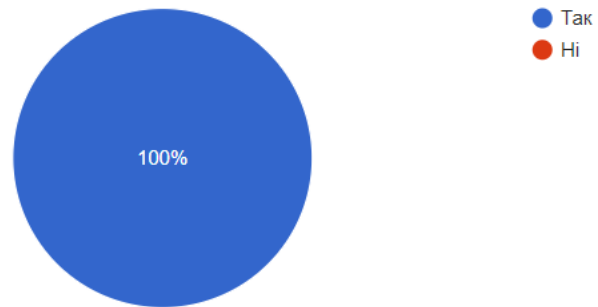
Другое: _____

Додаток Б

Результати опитування щодо проявів геноциду в діях рф

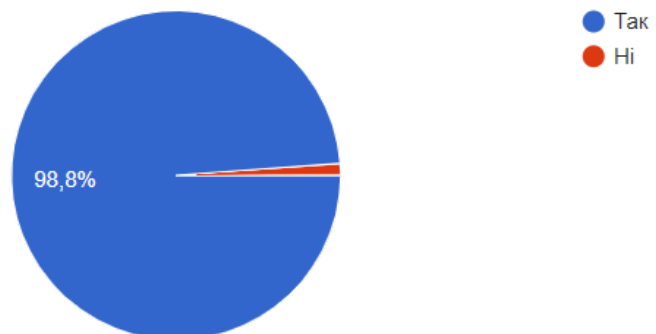
1. Чи вважаєте Ви, що вчиненні збройними силами РФ на тимчасово окупованих територіях України масові звірства (вбивство, викрадення, жорстоке позбавлення свободи людей, їх катування, ґвалтування, глумління над тілами вбитих і замучених, розстріли людей) є проявом геноциду?

86 ответов

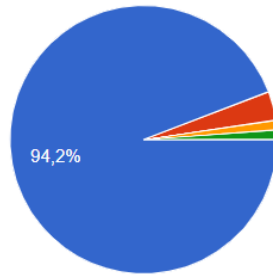
2. Чи вважаєте Ви, що примусове переміщення українських дітей на територію РФ та передача їх на виховання до іншого середовища є проявом геноциду?

86 ответов

3. Чи вважаєте Ви, що дії РФ з руйнування українських музеїв, історичних пам'яток в Україні, місць богослужіння, заборона використання української мови на підконтрольних окупантам територіях є проявом геноциду?

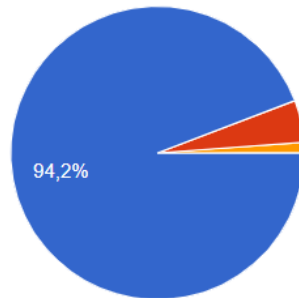
86 ответов

- Так
- Ні
- Так, в контексті зтертя і винищення національної ідентичності.
- Військовий злочин, але не геноцид

4. Чи вважаєте Ви, що дії РФ спрямовані на руйнування економічної інфраструктури України (пошкодження зерносховищ, перешкоджання посівній кампанії, блокада морських торговельних шляхів, руйнування електро- та газотранспортної інфраструктури тощо) є проявом геноциду?

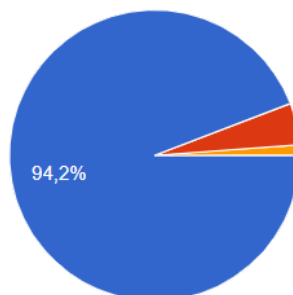
86 ответов

- Так
- Ні
- На мою думку, це є більш перешкоджанням досягнення перемоги, ніж геноцидом

5. Чи вважаєте Ви, що вилучення української історичної та художньої літератури у бібліотеках тимчасово окупованих територій Луганської, Донецької, Херсонської, Запорізької областей та АР Крим є проявом геноциду?

86 ответов

- Так
- Ні
- Моя оцінка є більше емоційною, ніж правовою. Очевидно, що з позиції точності кримінально-правової кваліфікації здебільшого у перелічених Вами скоєне слід кваліфікувати як військові злочини.